

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларидаги ташбеҳ услуби

13:28 / 21.06.2017 6214

Барча ҳамду санолар ёлғиз Аллоҳгадир. У Зотнинг ҳабиби Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга, у зотнинг аҳлига ва асҳобига салоту салом бўлсин.

Ташбеҳ илми араб тили ва балоғатининг энг муҳим йўналишларидан биридир. Уламолар уни шундай таърифлашади: «Ташбеҳ деб орасида муштараклик бўлган икки нарсани бир-бирига боғлашга айтилади». «Ташбеҳ» калимасининг маъноси бир нарсани бошқа нарсага ўхшатиш, қиёслашдир.

Араблар хоҳ жоҳилиятда бўлсин, хоҳ Исломда, Набий алайҳиссаломнинг даврларида бўлсин, ташбеҳ услубини жуда моҳирона ишлатишар, ўз

мақсадларини баён қилишда ундан кенг фойдаланишар эди. Арабларни бу борада дунёдаги энг пешқадам миллатлардан десак, муболаға қилмаган бўламиз. Улар бир воқеани тасвир қилар экан, қисқа жумлалар билан воқеанинг барча тафсилотларини ёритиб бериш қобилиятига эга эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Қурайш қабиласининг Бану Ҳошим авлодидан бўлганлар, Маккада туғилиб-ўсганлар ва ана шундай баёну балоғат бобида юксак маҳоратга эга бўлган қавмга пайғамбар қилиб юборилганлар. Қурайш қабиласи араб қабиалари ичида фасоҳату балоғат эгаси сифатида машҳур бўлишган. Улар гап-сўзларида, шеърларида ташбеҳни кўп ишлатишар эди. Ташбеҳни кўп ишлатишларининг сабаби шуки, уларнинг аксарияти саводсиз бўлиб, ёзиш ва ўқишни биладиганлар озчилик эди. Шунинг учун улар ёзув қуролларига ишлари тушмай, эшитган нарсаларини осонлик билан ёдлаб олиш учун қисқа ибораларни ишлатишга мухтож эдилар. Аммо бу қисқа иборалар айтилган пайтда балоғатли, равшан ва пурмаъно бўлар эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўз ҳадисларида ташбеҳ ва тамсилдан (фикрини мисоллар билан тушунтириш услубидан) моҳирона фойдаланганлар. Аллоҳ таоло у зот алайҳиссаломни башариятни куфр зулматидан иймон нурига олиб чиқиш учун пайғамбар қилиб юборган эди. У зотнинг зиммаларидаги вазифа ниҳоятда қийин ва хатарли эди. Шунинг учун у зот Ислом даъвати йўлида араб тилининг бой имкониятларидан, ташбеҳ ва тамсилдан кенг фойдаланар эдилар. Айтилган пайтда бунда мушриклар ва бошқалар «Биз тушунмаган гапларни гапирди, бизга маълум бўлмаган мисолларни келтирди» деган баҳоналар билан ўз ботил даъволарида туриб олишининг ҳам олди олинган эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рисолатларини шу даражада очиқ-ойдин, тушунарли қилиб етказар эдиларки, энг моҳир шоирлар, энг тили ўткир адиблар ҳам бу борада у зотга эътироз қила олмас эди. Зеро, нубувватнинг тамал тошларидан бири ҳам рисолатни етказишда тил воситасидан энг юксак даражада фойдалана олишдирки, токи ҳеч қандай баҳонага ўрин қолмасин.

Ушбу мўъжаз мақоламизда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларида ташбеҳ ва тамсилдан қандай фойдаланганлари, уларни қандай ва қайси мавзуларда ишлатганлари ва бундан нимани кўзда тутганларини тасвирлашга баҳолиқудрат ҳаракат қиламиз.

Дастлаб рисолатни инсонларга етказишда ташбеҳ услубидан фойдаланилган ҳадислардан мисоллар келтирайлик. Ўз-ўзидан савол туғилади: «Нима учун рисолатни инсонларга етказишда бу услубдан фойдаланилган?» Назаримизда, бу нарса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам олиб келган рисолатнинг аҳамиятини инсонларга батафсил тушунтириш зарурлигидан келиб чиқмоқда, чунки у зот алайҳиссалом хотамун-набиййин (яъни анбиёларнинг муҳри, сўнггиси) бўлганлар, энг охирги самовий диннинг элчиси бўлиб келган эдилар. Инсониятни икки дунё саодатига эриштириш учун эса уларга бу муқаддас динни яхшилаб тушунтириш, унинг асл моҳиятини етказиб бериш лозим эди. Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз нубувватларининг аҳамиятини, башариятга нима учун юборилганларини ўз қавмларига, бутун умматга қисқа, лўнда, очиқ-ойдин қилиб тушунтиришлари лозим эди.

Масалан, қуйидаги ҳадисни олиб қарайлик:

أَمَلْتُ مَوِيَّاتِمَّ نَا: لَأَقُمَّ لَسَوَّهَ لَعَلَّ لَاصِرِي بِنَلَا عَ، يَسُومُ يَبَّأَنَ عَ،
يُنِّيَّ عَبَّ شَيْخِي لَأْتِيَّ نَا يِنَّا، مَوَّوَقَ أَي: لَأَقُفُ، هَمَّوَقَ يَتَلُّجَّر لَتَمَّ كَوَّبُ هَلَلَا يِنَّا تَعَبَ
أَوْقَلَطْنَا أَوْ جَلَدْنَا، هَمَّوَقَ نَمَّ هَمَّوَقَ نَمَّ هَمَّوَقَ نَمَّ هَمَّوَقَ نَمَّ هَمَّوَقَ نَمَّ
شَيْخِي لَأْمُحَبَّصَفَ، مُمَّنَا كَمَّ أَوْحَبَّصَفَ، مُمَّنَا كَمَّ أَوْحَبَّصَفَ، مُمَّنَا كَمَّ
يِنَّا صَعَّ نَمَّ لَتَمَّوَّوَّ، هَمَّوَقَ نَمَّ لَتَمَّوَّوَّ، هَمَّوَقَ نَمَّ لَتَمَّوَّوَّ، هَمَّوَقَ نَمَّ
لَتَمَّوَّوَّ، هَمَّوَقَ نَمَّ لَتَمَّوَّوَّ. «قَحَّ لَأَن مَرَّوَّبُ تَتَّجَّ أَمَّ بَبَّ دَكَّ وَ»

Имом Муслим «Саҳиҳ»да Абу Мусо ал-Ашъарийдан ривоят қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар: **«Мен ва Аллоҳ менга юборган нарса** (яъни ҳидоят ва шариат) **қавмига келиб шундай деган кишига ўхшайди: «Эй қавмим, мен** (устингизга бостириб келаётган) **лашкарни ўз кўзим билан кўрдим. Мен бамисоли «Жонингизни қутқаринг!» деб ҳайқираётган яланғоч огоҳлантирувчидекман. Унинг қавмидан бир тоифа унга итоат қилиб, қоронғу кечада оҳиста чиқиб, узоқлашиб кетишди ва жонларини қутқариб қолишди. Аммо иккинчи тоифа эса унга ишонмай, эрталабгача жойидан қимирламади. Эрталаб (душман) лашкари уларга ҳужум қилиб, ҳаммасини ўлдириб, ер билан яксон қилди. Мана шулар менга итоат қилган, мен келтирган нарсага (шариатга) амал қилганлар билан менга иймон келтирмаган, мен келтирган нарсага (шариатга) амал қилмаганларга ўхшайди».**

Бу ҳадисдаги услуб ташбеҳнинг бир кўриниши бўлиб, тамсилий ташбеҳ деб аталади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ерда ўзларини

тушишади. Капалаклар гулханнинг ўзи учун ҳалокат эканини билмай, жоҳиллиги туфайли бу дунёдаги гулханга ўзини уриб, ҳалок бўлганидек, одамлар ҳам жоҳиллиги туфайли бу дунёга алданиб, ўзини ўзи ҳалокатга уришади».

Бу ерда ҳақ билан ботилни ажрата олмай, ҳалок бўлаётган, нафсига эргашганлар ўзини ўтга урган капалакларга ташбеҳ қилинмоқда.

Ҳадисда инсонларни капалакка ўхшатиш борасида Ибн Ҳажар шундай дейдилар: «Қоронғида юрган капалак оловни кўриб, уни ёруғлик томон очилган бир туйнук деб ўйлайди ва ўша туйнукдан ёруғликка чиқмоқчи бўлиб, оловга қараб учади ва ўзи билмаган ҳолда ёниб кетади. Ёки капалак оловни ўзига зарар берувчи ёруғлик деб ўйлаб, уни ўчирмоқчи бўлади ва оқибатда ёниб, ҳалок бўлади».

Ҳидоят нури бўлмаганида, инсонлар ҳам капалаклар мисоли ҳавои нафсларига эргашиш оқибатида ўзларини ҳалок қилган бўлишарди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам инсонларни бундай аянчли оқибатдан қутқариб қолиш учун нубувватларининг бошидан то вафотларигача тинимсиз курашдилар, инсонларга жаҳаннам оловидан қутулиш йўлларини батафсил тушунтириб ўтдилар.

Рисолатнинг хотимаси (тугаганлиги) ҳақида

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам барча набий ва расулларнинг охиргисидирлар. Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Қуръонда шундай дейди:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَهُوَ الْغَنِيُّ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ اللَّهُ الَّذِي لَا يُدْرِكُهُ الْبَصَرُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْبَصَرَ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَلِيمُ».

«Муҳаммад сизлардан биронта эркакнинг отаси бўлган эмас. Лекин у Аллоҳнинг Расули, набийларнинг сўнггисидир. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчидир» (Аҳзоб сураси, 40-оят).

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўғил фарзандлари ёшлигида вафот этишган. Шунинг учун у зотдан кейин ўғиллар қолмаган. Аммо у зот Аллоҳнинг Расули, набийларнинг охиргисидирлар. Аллоҳ таолонинг илми бениҳоядир, У Зот ҳар бир нарсани билувчидир.

юборилдилар. У зот макоримул ахлоқни тамомлаш учун юборилдилар («Мен карамли ахлоқларни, энг юксак фазилатли ахлоқни якунига етказиш учун юборилдим» деган ҳадис назарда тутилмоқда)».

Бу ерда сўнгги ғишт қўйилиши билан уйнинг қуриб битказилиши, камолга етиши охириги пайғамбар юборилиши билан рисолатларнинг ҳам камолга етишига ташбеҳ қилинган. Аллоҳ таоло бу ҳақда Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:

«أَن يَدَّ مَوْلَىٰ آلِ الْمُنْكَرِ لِيُضْرَبَ بِعِصْمَتِ مَنْ تَوَلَّىٰ دُونَكَ لِمُنْكَرٍ لَّهُمْ كَلِمَةً يَسْتَأْذِنُ بَدَلًا لِّمَنْ يَدَّ مَوْلَىٰ آلِ الْمُنْكَرِ».

«Сизга неъматимни тўқис қилдим ва сизлар учун Исломни дин деб рози бўлдим» (Моида сураси, 3-оят).

Бу оятнинг маъноси шундай: «Бугун динингизни камолга етказдим, сизларга ато этган неъматларимни батамом қилдим ва динингиз Ислом бўлишига рози бўлдим».

Табиатда ҳар бир нарса охирида камолга етади. Ўртада ёки бошланишида камолга етган, мукамал бўлган нарса йўқ. Бунга мевали дарахтни мисол қилишимиз мумкин. Қиш фаслидан чиққан дарахт баҳор келиши билан кўкариб, дарҳол мева бермайди, албатта. У аввал куртак ёзади, барглари каттаради, гуллайди ва шундан кейингина, охирида мева беради. Мева ҳам дарров пишиб, етилмайди, балки вақти келганда пишиб, таъми, ранги ва ҳиди мукамал бўлади. Шундан сўнг дарахтнинг вазифаси тугаб, барглари тўкилади.

Худди шунга ўхшаш, нубувват ҳам охирида камолга етди, пайғамбарлик вазифаси тугалланди. Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин расул ёки набий келмаслигининг боиси ҳам шундадир. Бир сўз билан айтадиган бўлсак, Аллоҳ таоло рисолат дарахтининг сўнгги меваси бўлган Исломни инсонларга бериб, набийларнинг вазифасини якунига етказди.

Яна бир мисол:

«عَسَلْ أَوْ أَنْ تَتَّعِبَ»: لَأَقْمَلَ سَوَّهَ لَعَلَّ لِي صَبَّ لِي لَعْنَةُ رِيءٍ رُبَّ أَيْ نَعَّ يَرَأُخُ بَلْ أَوْ رِيءٍ غَبَّ صِيءٍ نِيءٍ تَأَهَكَ».

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам икки бармоқларини (кўрсаткич ва ўрта бармоқларини) билан ишора қилиб, **«Мен қиёмат билан мана бу иккисидек қилиб юборилдим»**, дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳадисларида ўз рисолатлари билан қиёмат ўртасидаги яқинликни тушунтириш учун шу услубни ишлатганлар. Бундан мақсад икки бармоқнинг яқинлигини кўрганлар қиёматнинг нақадар яқин эканини яхшироқ тушуниб етишсин, шунга яраша тайёргарликларини қилишсин.

Қози Байзовий шундай дейдилар: «Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг инсониятга юборилишлари ва қиёматнинг қоим бўлиши ўртасида ана шунча, яъни икки бармоқчалик фурсат бор. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қиёматнинг жуда яқинлигини инсонларга мана шундай очиқ-ойдин ташбеҳ билан кўрсатиб берганлар».

Азизлар, ушбу мақолада икки мавзу ҳақида – Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қандай улуғ мақсадда юборилганлари ҳамда нима учун сўнги пайғамбар эканлари ҳақида сўз юритдик. Бошқа мавзуларда ҳам бўлганидек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу икки мавзуда, икки ниҳоятда муҳим масалани тушунтиришда ташбеҳ услубини ишлатганлар. Биринчи мавзу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашиш, у зотнинг суннатларини маҳкам ушлаб, жаҳаннам оловидан қутулиб қолишдир. Бу мавзу ниҳоятда муҳим, охират учун хатарли бўлганидан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни энг оддий инсон ҳам бемалол тушуна оладиган қилиб етказдилар, натижада ҳеч қандай баҳонага ўрин қолмади. Иккинчи мавзу эса у зотнинг охириги пайғамбар эканликлари, у зотнинг шариатларини қабул қилиш охиратда нажот топиш учун инсонларга берилга сўнги фурсат экани эди. Шунинг учун у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам одамлар дуч келиши мумкин бўлган хатар тинглаган одамнинг кўз ўнгида яққол гавдалансин, зеҳнида мужассамлашсин, дарҳол дунёю охиратини қутқариб қолсин деган мақсадда бу масалани тушунтиришда ҳам ташбеҳ услубини ишлатдилар.

Охириги илтижоимиз – оламларининг Робби Аллоҳга ҳамдлар бўлсин, набийларнинг хотами Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, у зотнинг оила аъзоларига, саҳобаларига ва қиёмат кунигача уларга яхшиликда эргашганларга савоту саломлар бўлсин.

Убайдуллоҳ Муҳаммад Карим